

De raggende mannen op Kreta

Ook dit jaar was het Nieuwjaarsconcert van Nederlands Blazers Ensemble (NBE) vanuit het Concertgebouw weer fantastisch om te zien op NPO2. Alleen al omdat dit geweldige alles kunnende orkest dan een paar jonge componisten de kans biedt hun composities door het NBE te laten uitvoeren, maar vooral omdat er multi-culti wordt gedacht en gewerkt. Dat is ook de kracht van het NBE. Dit keer waren (naast Kadir Sonuk, een Turkse derwisj-danser, zanger en fluitist) de 'Xylourides' van de partij: vader en zoons behorende tot de beroemde Kretenzische Xylouris-familie die vooraan op het podium het orkest met drie Kretenzische nummers mochten aanvoeren. Opmerkelijk was met welk een gemak de snelle Kretenzische melodieën door het orkest werden meegespeeld, zonder te veel gestaar op bladmuziek. Dat die melodieën niet eenvoudig en ook in hun complexiteit zelfs niet makkelijk van elkaar te onderscheiden zijn, heb ik ondervonden toen ik ze probeerde in te studeren. Melodie-lijntjes die veelal op elkaar lijken en met nogal veel snelle nootjes en die steeds nét iets anders worden herhaald. Als je niet op jonge leeftijd in de ketel met Kretenzische muziek bent gevallen...

Yoryis Xylouris, ook bekend als Psaroyoryis ('psarós' staat voor 'grijs haar'), is zanger en speelt *laóúto*. Als zoon van de beroemde Psarandonis (Andonis Xylouris) en neef van de even beroemde Nikos Xylouris, groeide hij op in Anoya, een inmiddels door hen ook beroemd geworden bergdorp op Kreta. Op jonge leeftijd kreeg hij les van een andere oom, Psaroyannis. Naast Yoryis zaten zijn beide zonen, Andonis en Nikos Xylouris. Andonis is net als zijn vader *laóúto* gaan spelen en Nikos de Kretenzische *lyra*, zoals zijn opa. In 2019 speelden de drie Xylourides in al in de succesvolle NBE-voorstelling 'Rameau en de Grieken'

Ze speelden drie stukken die werkelijk fantastisch georkestreerd en gearrangeerd werden door Julian Schneemann, artistiek leider van het NBE: *Maleviziotis*, *Meraklina* en *Chaniótikos Syrtós*. Ook het licht was prachtig, vooral in het laat-

ste stuk. Een bloedrood uitgelichte zaal en orkest, met slechts drie Grieks-blauwe banen die als vanuit de hemel de Kretenzers belichtten.

Paniyiri in Ayía Marina

Ons allereerste vakantiebezoek aan Griekenland was in 1978. Daar zouden mijn eega en ik geen wolken zien, verzekerde een vriend. We gingen met rugzakken wandelen, zo was het plan. Met de Magic Bus in Athene aangekomen wisten we meteen dat we véél te veel bagage hadden. We lieten dus een hoop achter in de jeugdherberg aldaar, waaronder onze buitentent, maar dan nog... Wandelend van Chaniá naar Ayía Marina stortten we halverwege min of meer in van de hitte, natgemaakte hoeden en T-shirts ten spijt. Liftend kwamen dan toch aan in Ayía Marina, toen nog een heel klein dorpje. Na ons tentje te hebben mogen opzetten in het veld van een meloenenboer, troffen we 's avonds gelijk een feest aan! Ayía Marina was jarig, twee dagen lang (16 en 17 juli). En op een veldje langs de weg speelde die avonden onder een oude tamarisk een traditioneel Kretensisch trio, *lyra* en *laóúto's* bespelend, net als de Xylourides dus. Alle drie hadden ze zo'n iconische 100 watt *Fender Twin Reverb* om zichzelf te versterken. Een van de *laóúto*spelers zong. Ik was verrast en verbaasd over de power waarmee ze speelden. Korte coupletjes en dan lekker lang soleren voor grote kringen dansende mannen, vrouwen en kinderen. De dansende mannen maakten vooraan flinke capriolen in traditionele kleding en ze hadden een soort netjes op hun hoofd, wat ik er best 'cool' uit vond zien. Ik holde terug naar ons tentje om daar mijn cassette-recorder van een paar kilo op te halen (die ging hoe dan ook mee) om het optreden op te nemen. Ik was gefascineerd door die 'raggende mannen' op hun *laóúto*! Ze hakten met enorme snelheid en amplitude langs de snaren, wat een percussief geluid opleverde. De zanger speelde op zijn *laóúto* ook regelmatig de melodie mee met de *lyra*. Ze leken niet moe te kunnen worden. Eén lied kwam regelmatig terug, herkenbaar aan de eerste twee *lyra*-regels die leken op die van

Yoryis Xylouris (*laóúto*) en zijn beide zonen, Nikos (*lyra*) en Andonis (*laóúto*) | FOTO: PETER LODDER

'Oh when the saints'. (Ik vond dit nummer nu zelfs op YouTube, zie afspeellijst.) We hebben die avonden 'onze oren uitgeluisterd'! Dit soort Griekse muziek kenden we nog niet. Er gebeurde ook nog iets aparts. Een stokoud mannetje, met traditionele stok, begon een soort vierregelige '*raps avant la lettre*'. Na elk couplet viel hem applaus of gelach ten deel. Het was kennelijk herkenbaar en het ging over Kreta. Later hoorde ik dat dit al dan niet geïmproviseerde '*mandinades*' zijn, dichtzels over het dorp, plaatselijke aangelegenheden en politiek. De krasserige ontboezemingen van deze ouwe knar zijn ook op de band gekomen en samen met de muziek te horen in de afspeellijst. Ik vind het prachtig dat ik zijn stem nog kan

horen terwijl hij vermoedelijk al zo'n 40 jaar geleden zal zijn overleden. Cassettebandjes blijven eeuwig goed, is weer gebleken. Veel later, bij een van mijn bezoeken aan Yoryis Xylouris thuis, had ik een oude en nogal verkleurde foto van dit orkestje uit '78 meegenomen en hij herkende meteen *lyra*-speler Leonidas Klados en *laóúto*-speler en zanger Pandelís Krasadakis. Dit waren inmiddels grote namen geworden. De andere *laóúto*-speler herkende hij niet.

De Kretenzische lyra

Dit strijkinstrumentje is een volksvedel met drie snaren en heeft een druppelvormige platte klankkast, gemaakt uit één

Yoryis Xylouris (*laouíto*) en zijn beide zonen, Nikos (*lyra*) en Andonis (*laouíto*) | FOTO: PETER LODDER

stuk uitgehold hout dat naadloos overloopt in de hals. Je bespeelt hem rechtop tussen schouder en bovenbeen. De *lyra* die Nikos Xylouris bij het NBE bespeelde heeft echter vier snaren en dat is uitzonderlijk (net als *lyra's* die met resonantiesnaren zijn uitgerust). De snaren worden onderhands gestreken met een korte strijkstok (*doxari*). Hieraan zaten, vooral vroeger, kleine belletjes bevestigd die zachtjes meerkelden met strijkbewegingen. Maar er is iets bijzonders met de *lyra*: de snaren worden niet ingedrukt om verschillende tonen te spelen, zoals bij een viool. Ze worden slechts met de bovenkant van de nagels aan de zijkant van de snaar aangeraakt. De vingertoppen worden dus niet op, maar naast de snaar op de hals neergezet. Hierdoor is er nauwelijks 'actie', d.w.z. nauwelijks kracht nodig om de snaar in te korten. Het is hierdoor logisch dat je met minimale bewegingen licht en snel kunt spelen. Er is wel een 'nadeel' aan deze unieke techniek: als je over verschillende snaren speelt, zul je met de vingertoppen over de andere snaren heen moeten springen, en dat is erg wennen (als je bijvoorbeeld als violist dit instru-

ment zou willen bespelen). In de afspeellijst staan een aantal video's van een bouwer die dit heel goed in beeld brengt. Ook de bouw van de *lyra* en van de strijkstok met belletjes komen optimaal in beeld.

De Kretenzische *laouíto*

De *laouíto* wordt overal in Griekenland bespeeld, maar is niet overal hetzelfde. De klankkast van de *laouíto* op Kreta is iets groter en breder dan die van het vasteland. En de stemming van de snaren is anders, een kwart lager, en opmerkelijk genoeg gelijk aan die van een viool of mandoline (G-D-A-E). Waarschijnlijk is mede hierdoor ook de mandoline populair op Kreta. De *laouíto* heeft dubbele geoctaveerde snaren (behalve de hoogste), die bespeeld worden met een *penna*, een vrij lange dubbelgevouwen strip plastic. Door deze vouw ontstaat er een gladde punt die gemakkelijk langs de snaren glijdt. Vroeger was dit een veer van een grote vogel. Omdat de snaren heel dicht op de kast liggen, zit er maar heel weinig ruimte tussen de snaren en het bovenblad. Hierdoor raak je

met de *penna* bij elke aanslag ook het bovenblad, wat een tikkend geluid oplevert. De tonen klinken hierdoor extra fel. Dit is de oorzaak van het percussieve geluid van de Kretenzische *laouíto*. Hoe harder je 'ragt' over de snaren, hoe harder het ritzelende geluid van de *penna* op het bovenblad. De slagplaat op het bovenblad is heel breed om beschadiging te voorkomen en dat is ook mooi om te zien. Overigens wordt er tegenwoordig ook wel met plectrum gespeeld.

De frets bestaan uit dun nylon 'vissnoer' dat drie of vier keer om de hals wordt geslagen en dan aan de achterkant van de hals wordt geknoopt. De frets (*tástes*) zijn dan ook een beetje te verschuiven qua positie op de hals. Doordat de knoepjes enigszins uitsteken is het bespelen van de *laouíto* mijns inziens niet heel prettig, omdat je er met je duim steeds langs gaat. Nieuwe *laouíto's* zijn wellicht hierom ook wel met gewone fretten uitgerust, zoals op een gitaar. Probleem opgelost. Zo is er nog iets aan de *laouíto* niet heel fijn: een dikke kast met vaak een nogal scherpe rand. Bij mijn ontmoeting met Yoryis Xylouris thuis, middenin zijn speelseizoen, liet hij mij zijn rechter onderarm zien: hij had daar een grote wond en littekens door het uren- en avondenlang spelen (ofwel raggen) op die scherpe rand, waar hij behoorlijk last van had.

Hard, snel, veel en mateloos

Dat raggende mannen helemaal lijf kunnen worden heb ik (bijna 30 jaar na mijn eerste ontmoeting in Ayía Marina) in Mirtos meegemaakt: een dorpsfeest met een nieuwe generatie musici. Toen bleek het heel normaal dat mannen uit het publiek voor het podium kwamen hangen, op de musici bleven inpraten tijdens het spelen, en ze vol begonnen te gieten met sterke drank. Er ging echt in korte tijd een hele fles whisky in bij de drie musici. Een *laouíto*-speler kreeg het letterlijk vanuit de fles ingegoten, waarbij een flink guts in zijn ogen terecht kwam. Daar had hij minutenlang heel veel last van en hij probeerde het brandende spul uit zijn ogen te krijgen zonder overigens maar één maat te missen. Hij ragde gewoon door! Ik vroeg me af hoe je in godsnaam met zoveel energie tot aan de ochtend kunt blijven spelen als je zoveel ingegoten krijgt. Onbegrijpelijk. En ook niet fijn om te zien.

Na zoveel mooie Griekse muziek gehoord en zelf ook gespeeld te hebben, herinner ik me deze avond met die jonge gasten als 'almaar meer van hetzelfde'. Met maar twee tempi (rustig en vervolgens snel) en in eenvoudige toonsoorten met af en toe een afwisseling naar een ander akkoord, hoorde ik weinig verschil tussen de nummers. Dat energieke 'alsmaar-dóórgaan' ging me toen vervelen, in tegenstelling tot in 1978, ook omdat *lyra*-improvisaties over het algemeen nogal eenvormig zijn. Al die krioelende en zich herhalende melodietjes die stevast eindigen op de grondtoon of op de tert... Langdurig veel snelle nootjes, vogeltjes nadoen, heel knap, maar weinig variatie qua intentie (ook Leonidas Klados bleef al die jaren op dezelfde manier soleren). Maar vast leuk als je erop danst.

Graag kom ik nog even terug op het concert van het NBE met de Xylourides. Wat een feest was dit, met name het derde

Afspeellijst
bit.ly/raggende-mannen

Trio Klados-Krasadakis in Ayía Marina, 1978. V.l.n.r.: Pandelís Krasadakis (zang en *laouíto*), Leonidas Klados (*lyra*) en een onbekende *laouíto*-speler

stuk, de opzweepende *Chaniótikos Syrtós*, met daarin prachtig *laouíto*-spel en zang van Yoryis Xylouris. Luister eens naar die explosieve orkestpartijen die zijn toegevoegd. Hier speelt ook een *gaida* (doedelzakje) mee en steeds nadrukkelijker en heftiger voegt het orkest zich in deze *traditional*, totdat eindelijk het hele orkest uit 'raggende mannen en vrouwen' bestaat! Zónder dirigent, wel te verstaan! Iedereen gaat compleet uit z'n dak. Kippenvel. Probeer dan maar eens stil te blijven zitten in die pluchen Concertgebouwstoeltjes.

In de afspeellijst vind je, naast de drie video's van de Xylourides met het NBE, een stuk van mijn opname uit '78 en voorbeelden van *lyra's* en *laouíto's*. Ik heb geselecteerd op wat illustratief is voor dit verhaal en ook op Leonidas Klados als *lyraspeler*, die tot op hoge leeftijd heeft doorgespeeld. Ik vond het vooral leuk om de raggende mannen goed in beeld te brengen. Ik besluit met een aantal mooie Kretenzische nummers van Psaroyoryis en wat andere grootheden, want subtiel spelen kan dus ook. 🐼